

مروری بر وضعیت نوآوری و شاخص خروجی‌های خلاق در ایران

بر اساس گزارش جهانی نوآوری (GII) در سال ۲۰۲۴

نویسنده: زهرا اکبری، پژوهشگر اندیشکده حکمروایی فرهنگی (حرف)، پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

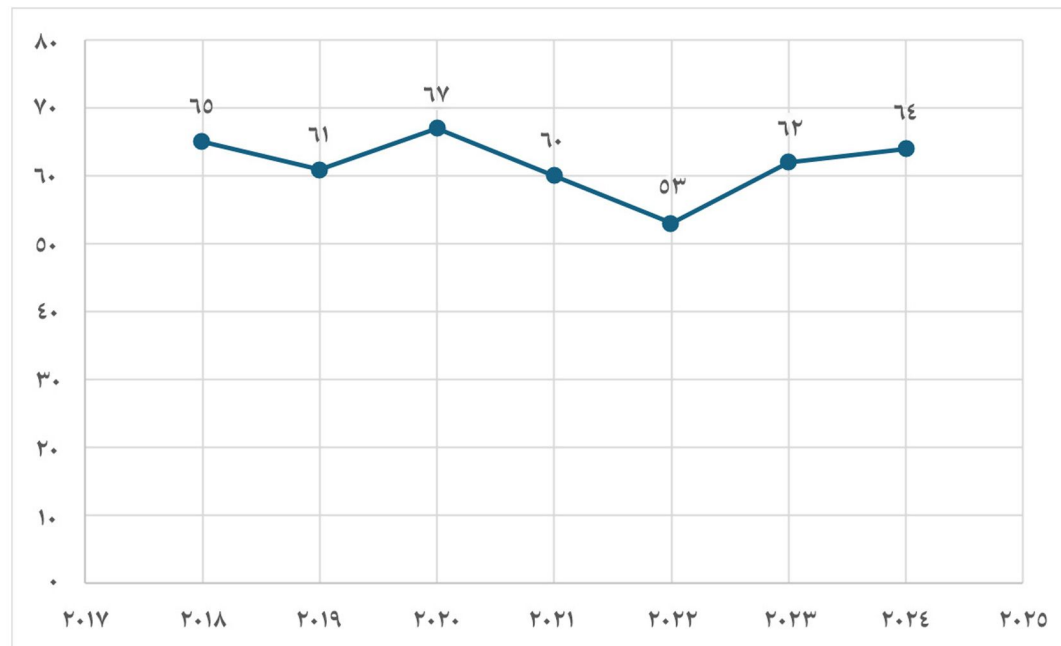

هفدهمین گزارش جهانی نوآوری (GII)، در روز ۲۶ سپتامبر مصادف با پنجم مهرماه توسط سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO)، منتشر شد. موضوع ویژه گزارش سال جاری، «بازگشایی روزنه کارآفرینی اجتماعی، پیوند بین نوآوری و شرکت‌های اجتماعی و اثر این تعامل بر جهان»، است. این گزارش با بررسی هفت رکن و ۹۹ زیررکن، ظرفیت و عملکرد نوآوری در ۱۳۲ کشور جهان را رتبه‌بندی می‌کند. شاخص‌های اصلی رتبه‌بندی در ارکانی چون نهادی، سرمایه انسانی و تحقیقات، زیرساخت‌ها، پیچیدگی بازار، پیچیدگی کسب‌وکار، خروجی‌های دانشی و فناورانه و خروجی‌های خلاق گنجانده شده‌اند. داده‌ها نشان می‌دهد، کشور سوئیس برای چهاردهمین سال متوالی به عنوان نوآورترین کشور جهان شناخته شده و در صدر قرار گرفته است. پس از سوئیس به ترتیب سوئد، آمریکا، سنگاپور، انگلستان، کره جنوبی، فنلاند، هلند، آلمان و دانمارک رتبه‌های یک تا ده را به خود اختصاص داده‌اند. در این گزارش، ایران رتبه ۶۴ را کسب کرده و نسبت به سال گذشته دو پله سقوط کرده است.

گزارش جهانی نوآوری، نقشه راهی برای تجزیه و تحلیل سیستماتیک دولت‌ها از داده‌های مرتبط با نوآوری است تا با اندازه‌گیری عملکرد شاخص‌ها، مسیر سیاستگذاری در حوزه‌های مرتبط با نوآوری را هویدا سازند. واکاوی شاخص‌های مرتبط و هم‌پیوند با صنایع خلاق در این گزارش نیز در تعیین اولویت‌های سیاستگذاری راهگشا بوده و درگزینش خط‌مشی‌های اصلی، باتوجه به ماهیت نوآورانه آن، تحول‌آفرین است. در این نوشتار توصیفی، برآنیم ضمن مرور وضعیت نوآوری در ایران و مقایسه با برخی کشورهای منطقه بر مبنای گزارش جهانی نوآوری به بررسی شاخص‌های مرتبط با صنایع خلاق کشور بپردازیم و آن‌ها را از نظرگاه نوآوری بررسی کنیم.

وضعیت ایران در شاخص جهانی نوآوری

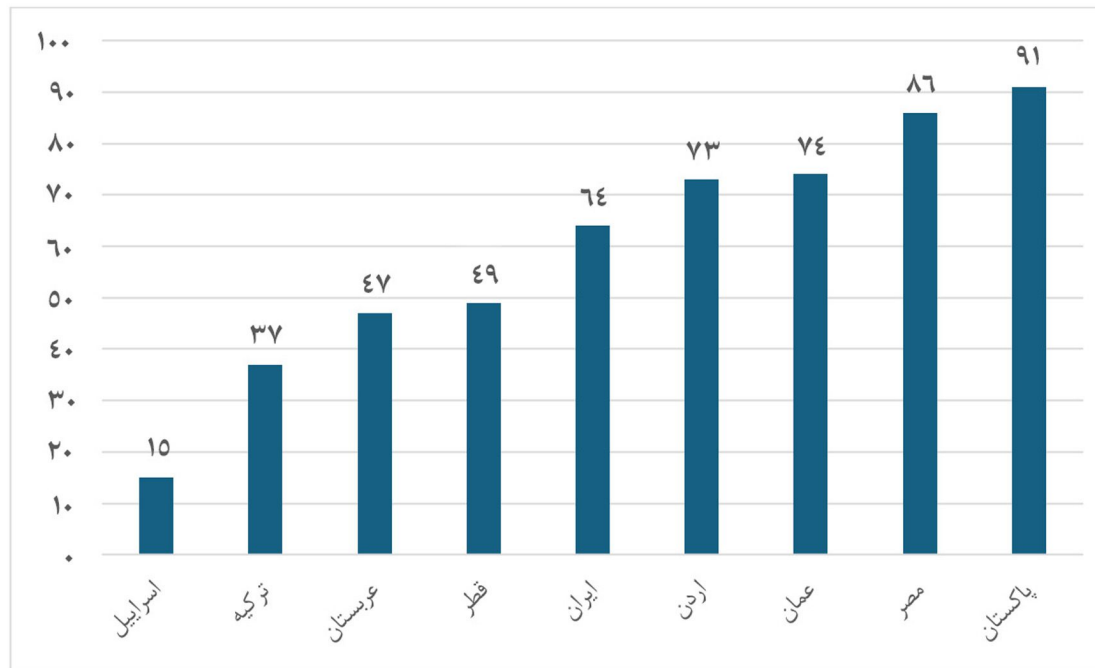
ایران در چهاردهمین سال متوالی در گزارش جهانی نوآوری حضور یافت و در سال جاری رتبه ۶۴ را به خود اختصاص داد و نسبت به سال گذشته دو پله افت کرد. با این حساب رصد رتبه کشور در هفت سال اخیر جز در سال ۲۰۲۲ که به جایگاه ۵۳ جهانی دست یافت و بهترین رتبه کسب شده را به دست آورد، روند باثباتی را نشان می‌دهد.

نمودار (۱)، رتبه ایران در شاخص جهانی نوآوری (۲۰۱۸ - ۲۰۲۴)

مقایسه وضعیت نوآوری در ایران با برخی کشورهای منطقه

مقایسه شاخص جهانی نوآوری ایران با برخی کشورهای منطقه در سال جاری، نشانگر وضعیت بینابینی است. بر مبنای نمودار (۲)، اسرائیل، ترکیه، عربستان و قطر به ترتیب رتبه‌های ۱۰، ۳۷، ۴۷، ۴۹، ۶۴، ۷۳، ۷۴، ۸۶ و ۹۱ را کسب کرده‌اند و در جایگاه بهتری نسبت به ایران ایستاده‌اند. در حالی که رتبه ایران در قیاس با اردن، عمان، مصر و پاکستان که در رده ۷۳، ۷۴، ۸۶ و ۹۱ قرار گرفته‌اند، بهتر بوده است.

نمودار (۲)، مقایسه ایران با برخی کشورهای منطقه در شاخص جهانی نوآوری (۲۰۲۴)

رصد رتبه ایران در هفت رکن شاخص جهانی نوآوری طی ۵ سال

همانگونه که در مقدمه اشاره شد، شاخص جهانی نوآوری از هفت رکن تشکیل شده است که در دو دسته ورودی و خروجی سامان یافته‌اند. در دسته ورودی‌های نوآوری که نشان‌دهنده توانایی اقتصاد کشورها برای انجام امور نوآورانه است، ارکان نهادی، سرمایه انسانی و تحقیقات، زیرساخت‌ها، پیچیدگی بازار و پیچیدگی کسب و کار قرار دارند. ارکان خروجی‌های دانشی و فناورانه و خروجی‌های خلاق نیز ذیل خروجی‌های نوآوری که بیانگر نتایج فعالیت‌های نوآورانه در اقتصاد است، گنجانده شده‌اند. نمودار زیر رتبه ایران طی ۵ سال گذشته در هر هفت رکن را نشان می‌دهد.

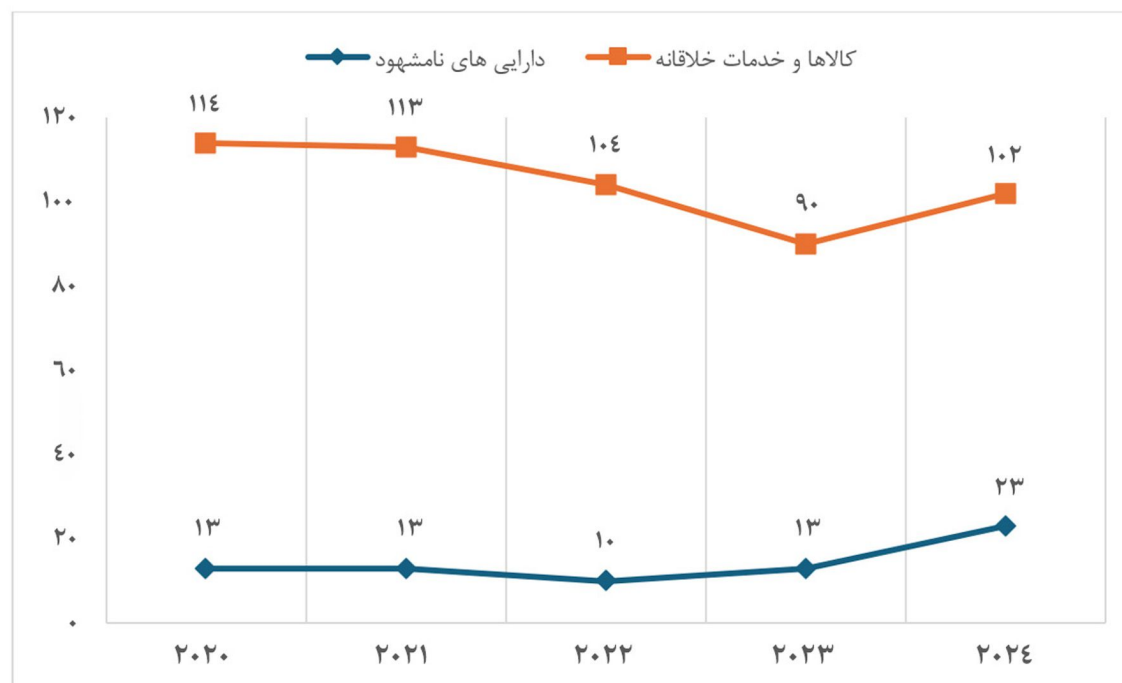

نمودار (۳)، رتبه ایران در ارکان شاخص جهانی نوآوری (۲۰۲۰ - ۲۰۲۴)

رتبه ایران در ارکان نهادی، سرمایه انسانی و تحقیقات، زیرساخت‌ها و خروجی‌های خلاق در سال ۲۰۲۴ نسبت به سال ۲۰۲۰ روند نزولی را نمایان می‌کند. بیشترین افت رتبه در رکن زیرساخت‌ها رقم خورد که با ۲۶ پله سقوط، از ۶۹ به ۹۵ رسید. وضعیت نوآوری در سه رکن دیگر، بهبود را نشان می‌دهد. نقطه عطف کشور در رکن پیچیدگی بازار در سال ۲۰۲۲ رقم خورد که با ۹۷ پله صعود نسبت به سال ۲۰۲۰ در جایگاه ۱۱ام قرار گرفت. این رتبه به ترتیب در سال ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ به ۱۹ و ۱۷ کاهش یافت.

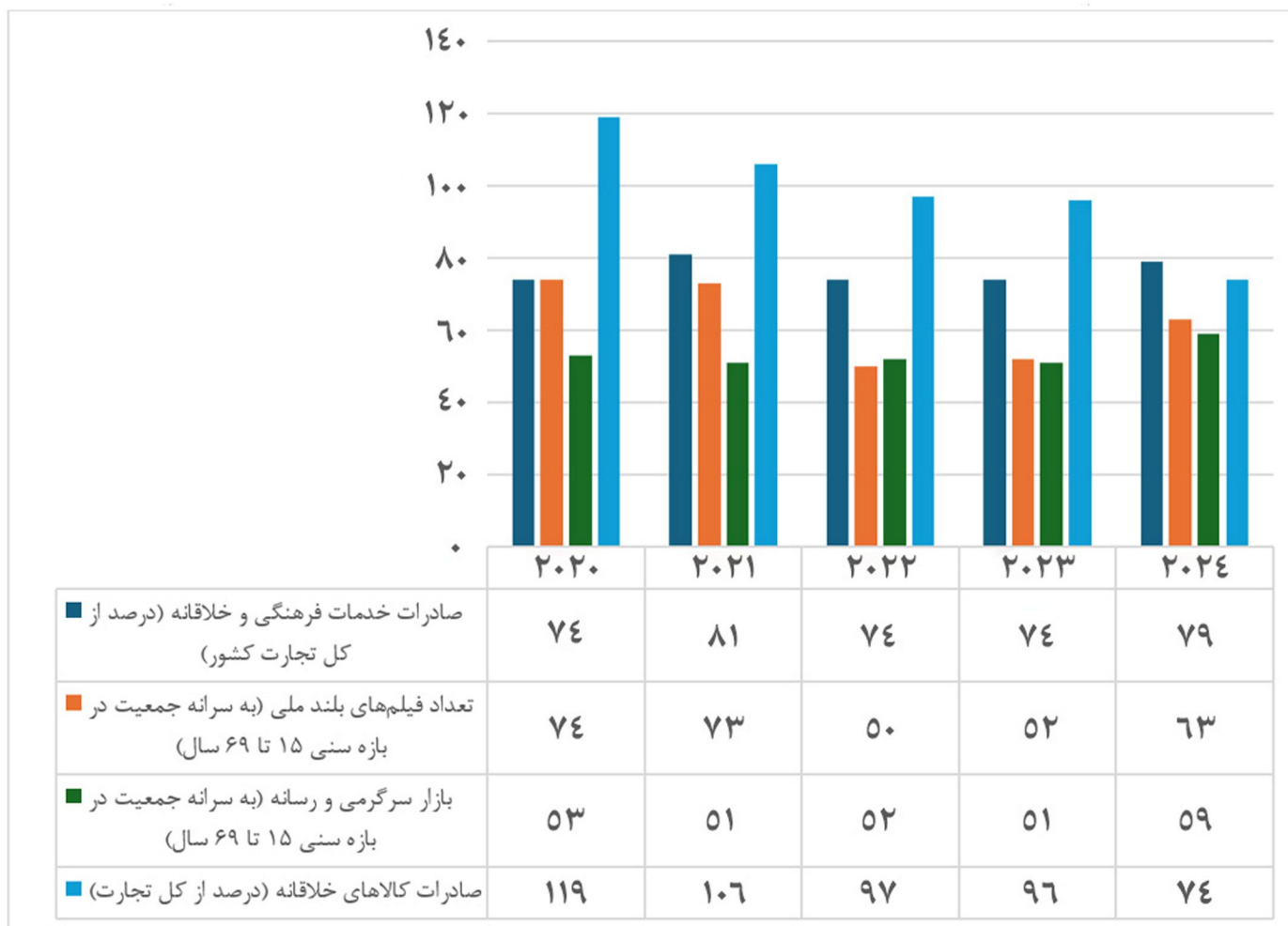
جایگاه ایران در رکن خروجی‌های خلاق

همانطور که در نمودار شماره ۳ ملاحظه شد، ایران در رکن خروجی‌های خلاق نسبت به سال گذشته ۱۲ پله سقوط کرد و رده ۵۲ را به خود اختصاص داد. این درحالی است که مالزی، امارات، ترکیه، بحرین، عربستان و قطر در این شاخص، بالاتر از ایران و به ترتیب در رتبه‌های ۲۸، ۴۳، ۶۳، ۷۷، ۸۲ و ۸۳ قرار گرفته‌اند. در این رکن «دارایی‌های نامشهود» و «کالاها و خدمات خلاق» مرتبط با صنایع خلاق محسوب می‌شوند که در نمودار شماره (۴)، مشاهده می‌شود. رتبه ایران در هر دو زیررکن نسبت به سال گذشته بیش از ده رده، افت کرده است.

نمودار (۴)، رتبه ایران در زیرارکان خروجی های خلاق، ۲۰۲۰-۲۰۲۴

هر یک از زیرکن های فوق با چند زیرموضوع سنجش شده اند. رتبه ایران در موضوعات مربوط به زیرکن «کالاها و خدمات خلاق» در نمودار زیر ملاحظه می شود. طبق نمودار (۵)، کشور ما تنها در موضوع صادرات کالاهای خلاق در ۵ سال گذشته، هر سال بهبود را تجربه کرده و در سال ۲۰۲۴ رتبه ۷۴ را کسب کرده است. این رتبه بهترین رتبه طی این سال ها بوده و نسبت به سال ۲۰۲۳ بیشترین میزان افزایش (۱۸ پله) را داشته است. این درحالیست که رتبه کشور در سایر موضوعات، نزول یافته است.

نمودار (۵)، رتبه ایران در موضوعات مربوط به زیررکن کالاها و خدمات خلاق، ۲۰۲۰-۲۰۲۴

مرور موارد مربوط به «دارایی‌های نامشهود» که شامل مؤلفه‌هایی چون برند، علائم تجاری و طراحی صنعتی است، پایداری ایران در هر یک طی سال‌های متمادی را نشان می‌دهد. با وجود افت ده رتبه‌ای در قیاس با سال گذشته، بر اساس جدول شماره (۱)، همچنان رتبه اول «علامت‌های تجاری ثبت‌شده در دفاتر ملی و منطقه‌ای»، از آن ایران است و «ارزش برند جهانی برحسب تولید ناخالص داخلی» نسبت به سال گذشته صعود دو پله‌ای و در قیاس با سال ۲۰۲۰، هفت رده ترقی را تجربه کرده است. این موضوع نشان می‌دهد، ثبت علائم تجاری و طراحی‌های صنعتی از مهم‌ترین دارایی‌های نامشهود ایران به شمار می‌رود.

عناوین	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲	۲۰۲۳	۲۰۲۴
علامت‌های تجاری ثبت‌شده در دفاتر ملی و منطقه‌ای (برحسب تولید ناخالص داخلی مبتنی بر برابری قدرت خرید)	۱	۱	۱	۱	۱
ارزش برند جهانی برحسب تولید ناخالص داخلی	۷۸	۷۸	۷۶	۷۳	۷۱
طراحی‌های صنعتی ثبت‌شده در دفاتر ملی و محلی (برحسب تولید ناخالص داخلی مبتنی بر برابری قدرت خرید)	۱۴	۴	۶	۱۱	۱۶

جدول شماره (۱)، موضوعات مربوط به زیررکن دارایی‌های نامشهود، ۲۰۲۰-۲۰۲۴

در این نوشتار، ابعاد گوناگون نوآوری در ایران با محوریت رکن خروجی‌های خلاق که با صنایع خلاق مرتبط بودند، بررسی شدند. باوجود نزول دوپله ای رتبه ایران نسبت به سال گذشته، روند نسبتاً باثبات کشور در دهه اخیر در شاخص جهانی نوآوری، مشهود است. اگرچه به طور کلی، رتبه کشور در شاخص‌های مربوط به خروجی‌های نوآورانه نسبت به ورودی‌ها وضعیت بهتری دارد و موارد هم‌پیوند با صنایع خلاق نیز در این دسته قرار می‌گیرند، اما رتبه ایران در خروجی‌های خلاق و زیرارکان آن، طی ۵ سال گذشته همواره با افت و نزول مواجه بوده است. تنها در موضوع صادرات کالاهای خلاق نسبت به سال گذشته، بهبود رتبه محرز شده و همچنان رتبه اول در ثبت علائم تجاری و طراحی‌های صنعتی در دست ایران است.

رصد گزارش جهانی نوآوری به دستگاه‌های سیاستگذاری کشور و به طریق اولی در موضوع صنایع خلاق به نهادهای متولی و ذی‌مدخل کمک می‌کند، ضمن شناسایی نقاط قوت و اهتمام برای حفظ و بهبود آن، نقطه ضعف و خلاءهای موجود را شناسایی و راه‌های برون‌رفت از موانع موجود را شناسایی کنند. باید دانست، مفهوم «خلاقیت» و «نوآوری»، بن‌مایه و شالوده اصلی صنایع خلاق به عنوان بخشی از اقتصاد مدرن محسوب می‌شوند؛ به گونه ای که در تعاریف مهم و قابل استناد نظیر یونسکو، این صنایع به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و خدماتی اطلاق شده است که به‌طور عمده بر پایه خلاقیت، نوآوری و ابتکار عمل بنا شده‌اند. می‌توان بر این نکته تأکید داشت که بدون در نظر گرفتن نوآوری، توسعه کشورها در عرصه اقتصاد خلاق، بلاموضوع خواهد بود. به ویژه آنکه، امروزه فعالیت‌های نوآورانه به واسطه تغییرات فناوری ابعاد نوینی دارند و به عنوان موتور محرک صنایع خلاق از مزیت نسبی در توسعه کسب‌وکارها برخوردارند. توجه ویژه به این موضوع، ضرورتی غیرقابل انکار در برنامه‌ها و اقدامات سیاستی ناظر بر صنایع خلاق به واسطه وابستگی بدنه صنایع به نوآوری است.

